

Neljä tapaa kertoa sodasta

Sodassa olleiden suomalaisten miesten tapa kertoa talvi- ja jatkosodasta (1939–44) vaihtelee. Elämäänsä muistellesaan jotkut ohittavat vaiheen lähes kokonaan, toiset taas kuvailevat rintamakokemuksiaan laajastikin. Tyypillistä on, että jos miehet sota-ajastaan haluavat kertoa, he kyllä kertovat kysymättäkin.

Olen haastatellut viittä-toista pääosin 1910–20-luvuilla syntynyttä miestä tekeillä olevaa väitöskirjatyötäni varten. Kielitieteellisen tutkimukseni aihe liittyy siirtokarjalaisuuteen, ja sota on nousut esiin kaikissa tapauksissa.

Haastattelemani miesten kertomis- tai pikemminkin suhtautumistavat sotaan poikkeavat toisistaan. Toisessa ääripäässä ovat miehet, jotka muistavat ajasta paljon ja jotka ovat kokemuksistaan joko kirjoittaneet tai pohtineet tapahtumia lähes kirjoituksen asteelle. Toisessa päässä taas ovat miehet, jotka saattavat mainita olleensa sodassa, mutta jotka eivät rintaman tapahtumia kuvaile tai kertovat sota-ajasta kaikkea muuta.

Haastattelujen aikaan olin kolmekymppinen nainen, jol-

le ei varmaankaan kerrottu samoja asioita kuin miespuoliselle ikätoverille tai nimenomaan sota-aikaa tutkivalle. Sotakuvausten määrään vaikuttaa myös se, millainen miesten rooli, komentopaikka ja tehtävät sodassa olivat. Joku on lisäksi ikänsä vuoksi saattanut osallistua vain jatkosotaan, joku taas molempiin. Myös kysymyksenasettelu on vaikuttanut kerrontaan: kaikilta en ole kysynyt sodassa olosta suoraan, vaan teemaan on päädytty muuta tietä.

Seuraavassa esittelen neljä erilaista tapaa kertoa sodasta. Väinö oli talvisotaan joutuessaan jo kolmekymppinen, Juho ja Heikki parikymppisiä nuorukaisia. Tuomas oli talvisodan syttyessä vuonna 1939 vasta koulupoika, mutta jatkosotaan hän osallistui vapaaehtoisena. Kaikille sota on ollut vaikuttava ja raskas kokemus, mutta vuosikymmenet ovat suodattaneet muistoista jäljelle sen, minkä he haastatteluhetkellä haluavat kertoa.

Sotaveteraanisuus keskiössä

Tuomas liukuu helposti mistä tahansa teemasta puhuessaan sotaan, ja sen hän tiedostaa itsekin. Jo ennen tapaamista me hän on asemoinut itsensä veteraaniksi, joka haluaa ker-

toa sota-ajan kokemuksistaan ja joka siihen mahdollisuuden saatuaan on omien sanojensa mukaan ”täynnä intoo”. Hän on ensisijaisesti sotaveteraani, ei kotinsa menettänyt Karjalan evakko, jollaisena tulini häntä haastattelemaan.

Tuomas on käynyt sotien jälkeen usein luovutetussa Karjalassa entisen rykmenttinsä perinnekillan mukana. Vierailut ovat suuntautuneet vanhoille sotapaikoille, jonne seurue on kiinnittänyt muistolaattoja. Tuomas luetteleekin tottuneesti muistomerkkejä, ja taistelupaikoista kertoessaan hän mainitsee, kuinka monta suomalaista tai venäläistä sotilasta juuri siinä kohtaa kaatui. Hän muistelee omia kokemuksiaan kultakin paikalta, mutta kertoo myös tapahtumista, joita hän ei itse ole silminnäkijänä kokenut.

Muutaman kerran keskustelumme aikana Tuomas hähkää: onko hän liian yksioikoinen haastateltava, kun hän kertoo vain kaatuneiden sotilaiden lukumääristä ja luettelee taistelupaikkoja? Hän päättää jutella seuraavaksi jostakin muusta aiheesta, mutta pian olemme taas keskellä sotaa.

Osaltaan Tuomaksen intoon kuvailla sotaa vaikuttaa hänen palveluspaikkansa. Hän

kuului jatkosodassa Keltaiseen rykmenttiin ja on sitä mieltä, että samanlaisia kokemuksia sodasta on tuskin kellään. Palvelusaika Keltaisessa rykmentissä nousee uniikkiudellaan tavallisten korvessa taistelleiden sotilaiden tarinoiden yläpuolelle. Tuomas on tarinastaan ylpeä: jos jonnekin oli pakko sotatantereella sijoitua, niin mieluummin johonkin ainutlaatuihin paikkaan tai ryhmään. Perinnekilta on mahdollistanut säännöllisen muistelun ja yleensäkin sota-ajan pitämisen muistelun arvoisena asiana.

Tuomas kuvaa sodan kauhujä, mutta näkee sota-ajassa positiivisenkin puolen. Silloin kaikilla oli töitä ja sodassa syntyi elinikäisiä ystävyys-suhteita.

Urotyö tuleville polville

Heikki on kirjoittanut paljon lapsuudestaan ja sota-ajoista. Hän pitää kaikenlaisten muistelmien kirjoittamista tärkeänä, jotta historiallinen tieto säilyy ja siirtyy seuraaville sukupolville. Sotamuistelmansa hän lahjoitti minullekin. Niistä paljastuu paitsi sodan karuus ja järjettömyys myös se, että sotilaat tekivät aina mitä ylhäältä käskettiin, eivätkä käskyjä kyseenalaistaneet. Heikki kuvaa taitavasti rintamamiesten sodanaikaisia tunteita: pelkoja, epätietoisuutta, jatkuvaa varuillaanoloa, toivoa ja aseveljien saumatonta yhteishenkeä ja väsymättömyyttä.

Kirjoittaminen ja sitä edeltänyt oman elämänhistorian ja maailmanmenon pitkällinen pohtiminen näkyy myös haastattelutilanteessa. Vasta eläkepäivinä alkanut kirjoitustyö on ollut Heikille lähes yhtä raskasta kuin aikanaan tapahtumien keskellä eläminen. Kirjoittaessaan hän on joutunut kohtaamaan uudelleen aseveljien kaatumiset, monet täpärät pelastumiset ja omat haavoittumisensa.

Haastattelussa Heikki viittaa toistuvasti kirjoituksiinsa. Kun kysyn entisaikojen pääsiäisen vietosta tai sotien välisestä ajasta, hän huomauttaa, että on kirjoittanut aiheesta ja että voisin lukea kirjoituksen ja poimia sieltä kiinnostukseni kohteet. Näin sanomalla hän tavallaan tekee haastattelun turhaksi, vaikka toisaalta hän haluaa myös keskustella ja suhtautuu tilanteeseen suorastaan juhmallisesti.

Haastateltavan kirjoittamisharrastus ei tee kerrontatilanteesta helppoa ja jouhevaa, kuten aluksi luulin. Ajatukset eivät jäseny kirjoitusten mukaan kuin itsestään, ja kaikki on prosessoitava puhussa uudestaan, mikä saattaa jopa hankaloittaa ääneen muistelua. Myös se alitajuinen ajatus, että kaikki on jo valmiiksi kerrottu ja kirjoitettu, ohjaa haastattelutilanteen kerrontaa. Heikkikin viittaa monesti kirjoituksiinsa, joihin asiat on muisteltu paremmin kuin mitä hän suullisesti siinä hetkessä taitaa.

Heikki ymmärtää oman sota-ajan kuvauksensa merkittävyyden, sillä hän on vienyt kirjoituksensa sekä sota-arkistoon että kirjastoihin. Hän ei pidä kirjoitustaan omaelämäkerrallisena vuodatuksena, vaan yhden ihmisen näkökulmasta kirjoitettuna historian peilinä.

Vihollisen näkökulma

Juho kuvaa venäläisten suurhyökkäystä, kaoottisia evakointeja ja sotatapahtumien yksityiskohtia, kuten moni muukin sodan kokenut mies. Juhon sotakerronnasta erityisen tekee kuitenkin se, että hän pohtii sotaa ruohonjuuritason myös vihollisen näkökulmasta.

Jatkosodan aikaan Juho toimi Viipurissa armeijan korjaamolla, jossa työskenteli venäläisiä sotavankeja. Viipurissa oli myös vankileiri, ja Juho kertoo, miten siellä kuoli joka päivä venäläisiä vankeja, kun heillä itselläänkään ei ollut tarpeeksi ruokaa. Juho keräsi kaikki ylimääräiset leivänpalat ja säästi niitä vangeille. Koska hän ei tupakoinut, hän jakoi sotamiehen tupakka-annoksensa heille. Juho oli lapsena nähnyt nälkää ja hän kertoo yrittäneensä aina olla ystävällinen vankeja kohtaan.

Vangit näyttivät itkien valokuvia perheestään: vaimo ja lapset olivat Venäjällä. Juho kertoo taputtaneensa heitä olkapäälle ja sanoneensa, ettei vangiksi jääminen ole hei-

dän vikansa, vaan Stalinin ja Molotovin vika. Juho ei osannut venäjää eivätkä vangit suomea, mutta yhteisymmärrys saavutettiin ilman yhteistä kieltä. Puhe, jonka sisältöä ei ymmärrä, on lohduttanut taatusti enemmän kuin puhumattomuus.

Juho vaikuttaa hyvin ihmiskeskeiseltä ja hän kertoo mielellään ihmisistä elämänsä varrella. Sotakertomuksetkin valikoituvat paitsi kertojan luonteenpiirteiden myös sodanaikaisen sijoituspaikan perusteella. Rintamalla venäläisiä kohtaan ei toki voinut käyttäytyä yhtä ystävällisesti.

Juho ehti palvella sota-aikaan myöhemmin uponneella panssarilaiva Ilmarisella. Se on samanlainen harvinaisuus kuin Tuomaksen kuuluminen Keltaiseen rykmenttiin. Ilmarisesta Juho ei kuitenkaan kerro kuin sen mitat ja varustuksen ja sen, kuinka monta miestä ”meni pohjaan” sen upotessa syksyllä 1941. Juholle sota on ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta niin hyvässä kuin pahassakin, eikä hän suhtaudu siihen samoin kuin Tuomas.

Korpien kutsu

Väinö sivuuttaa kerronnassaan talvisodan taistelut ja kuvaa rauhallisempia olojaan jatkosodassa. Talvisodan syttymistä hän kyllä kuvailee ja mainitsee Mainilan laukaukset. Päähuomion näissäkin tapahtumissa vie eräs mies, jolle

Väinön mukaan tuli niin kiire, ettei hän ehtinyt kuin vetäistä villapaidan ylleen ja hypätä aidan yli. Pahaksi onneksi vyö jäi kiinni aidan seipääseen ja mies joutui katkaisemaan vyön hätäpäissään puukolla.

Jatkosodassa Väinö sijoitettiin toiseen ryhmään kuin aluksi oli tarkoitus: oma ryhmä oli jo lähdössä, kun hän saapui kokoontumispaikkaan. Tahatonta myöhästymistään hän pitää onnekkaana, sillä Kannaksen kovien taistelujen sijaan hänet sijoitettiin Vienan Karjalan maiseen puhelinlinjoja vetämään. Väinö olisi kuitenkin mieluummin jäänyt ”ihmisten ilmoille”, sillä komennuksella näki vain *pitkii korpimaisemii*.

Puhelinlinjojen vetäminen ei ollut helppoa. Pylvääksi sopivia 16-metrisiä puita kaadettiin suurista metsistä, soita ylitettiin lankakelojen kanssa ja iso osa hevosemiehistä oli eläimiin tottumattomia kaupunkilaisia. Väinö nauraa, miten yksikin luutnantti ei olisi millään sopinut hevosemieheksi, mutta käsky oli annettu eikä siitä voinut purnata. Maatilan vehkeet läpikotaisin tuntenut Väinö auttoi myös talousupseeria oikeanlaisten rekiä valinnassa.

Tyypillistä Väinön kerronnalle on, ettei hän halua kertoa sodan ikävistä tapahtumista, vaikka hän sanoo korpimaisemissa sattuneen kaikenlaista. Venäläinen partioikin oli liikkeellä ja Väinön joukot siirtyivät parempien

aseittensa kanssa turvaamaan työvelvollisia. Tapaus jää kuitenkin vain mainintaan.

Sen sijaan Väinö haluaa minun tietävän, millainen riemu miehiä kohtasi Kiimasvaarassa: upouusi sauna oli jäänyt pystyyn, vaikka venäläinen rajavartioston talo oli poltettu. Miehet eivät olleet päässeet saunaan muutamaan viikkoon ja olivat innoissaan. Iloa ei Väinön mielestä haitannut sekään, että käytössä oli *närevasta* eli havuista si-dottu vihta. Se ei kuulemma pistellyt, kun sen hautoi tarpeeksi hyvin.

Jokaisella on oma tarinansa

Syitä siihen, miksi haastattelemani miehet kertovat sodasta eri tavoin, on oikeastaan turhaa etsiä. Jokainen on kokenut sodan omalla tavallaan ja jokainen haluaa kertoa siitä vuosikymmeniä myöhemmin mieleisellään tavalla. Joillekin rintaman tapahtumia tärkeämpää on kuvailla sotaan johtaneita syitä tai sotienjälkeistä selviytymistä. Painotukset ovat luonnollisesti erilaisia.

Sotaanlähtöiällä vaikuttaa kuitenkin olevan merkitystä. Tuomas oli jatkosotaan mennessään vasta 17-vuotias, ja niin nuorelle sotatapahtumat saattoivat olla vielä seikkailua. Sota oli mahdollisuus päästä täysien miesten maailmaan, ja kenties hän siksi kertoo ajoista vieläkin innostuneena. Kymmentä vuotta vanhem-

man perheellisen miehen tunnot, muistot ja yleensä halu kerrata sotatapahtumia voivat olla toisenlaiset, kuten Väinöllä. Tämän on havainnut myös suomalaissotilaiden psyykeä tutkinut historioitsija Ville Kivimäki (2006, 83).

Sodan ja tunteiden kulttuurihistoriaan perehtynyt Tuomas Tepora (2010, 49) puolestaan toteaa talvisodan alun olevan muistelukerronnan kannalta merkittävä. Aika ennen sotaa jäsenyy mielessä vain hatarasti, mutta sodan alku muistetaan kirkkaasti. Silti muistojen kielentäminen ei ole ollut kaikille helpoa, ja jotkut kokevat sodasta puhumisen vieläkin rasokkaaksi (Kirves ym. 2010, 398; Kinnunen & Kivimäki 2006, 277). Myös tämä saattaa karsia miesten sota-aiheisten kertomusten määrää haastateluissani.

Moni saattaa ajatella, ettei heidän sotamuistoillaan ole enää väliä. Kaarle Sulamaan (2006, 297–304) mukaan yleinen asenne 1940–50-lukujen Suomessa vaiens veteraanit, ja muistelemaan pystyi vain salaa omista ryhmissä. Vasta 1980-luvulla sotiin liittyvä muisteleminen kasvoi muoti-ilmiöksi. Usein isovanhemmat alkoivat siirtää perinnettä suoraan lapsenlapsilleen, sillä monen veteraanin omat lapset kuuluivat radikaaliin sukupolven, joka ei isien sotareissuja hyväksynyt.

Sota-aikojen muistelulla on ollut monta tarkoitusta. Veteraanien omista ryhmissä on lujitettu veljeytustunnetta, kuten Tuomas on tehnyt. Joillekin taas tärkeää on Heikin tavoin ollut tallentaa muistot kirjalliseen muotoon jälkipolvia varten. (Sulamaa 2006, 306.) Monelle sodat kokeneelle miehelle sotamuistot ovat sulautuneet niin kiinteäksi osaksi muuta elämää, etteivät ne kerronnassa edes kysyttäessä nouse mitenkään erityisinä pintaan. Tällaisena yksilönä koen Väinön. Toisaalta sodasta voi järjettömyyden lisäksi löytää myös inhimillisyyttä ja empatiaa, kuten Juho kerronnallaan osoittaa.

Ville Kivimäki ja Tiina Kinnunen (2006, 277) tiivistävät hyvin sotien pitkän vaikutuksen. Sodan kokeneiden miesten mielissä sota ei alkanut taistelujen käynnistymisestä. Sota ei myöskään päättynyt aseiden vaikenemiseen rauhan tultua. Sota on elänyt pitkään monien miesten muistoissa ja kokemuksissa, ja vuosien vierieessä kokemukset ovat saaneet uusia tulkintoja. Sotakokemukset ovat voimakkaasti sidoksissa kieleen. (Ks. myös Kivimäki 2006, 85.) Sen näidenkin neljän miehen kertomukset osoittavat.

Päivi Markkola

FM, jatko-opiskelija
(suomen kieli)
Helsingin yliopisto

Kirjallisuus

- Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (2006). Sodan muistikerroksia (lunun V esipuhe). Teoksessa Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia ja kertomuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva Kustannus.
- Kirves, J. & Kivimäki, V. & Näre, S. & Siltala, J. (2010). Sodassa kasvaneiden tunneperintö. Teoksessa Näre, S. & Kirves, J. & Siltala, J. (toim.) *Sodan kasvattamat*. Porvoo: Bookwell.
- Kivimäki, V. (2006). Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia ja kertomuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva Kustannus.
- Sulamaa, K. (2006). "Himmat ei muistot koskaan saa". Veteraanien järjestäytyminen ja muutokset muistamisen mahdollisuuksissa. Teoksessa Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia ja kertomuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva Kustannus.
- Tepora, T. (2010). Sota-ajan leikit ja koulu. Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa Näre, S. & Kirves, J. & Siltala, J. (toim.) *Sodan kasvattamat*. Porvoo: Bookwell.